

วิจารณ์หนังสือ : BOOK REVIEW
“สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา”
BREAK UP CONFLICT STRONG WITH WISDOM

ผู้เขียน : สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ปีที่พิมพ์ : 2566

จำนวนหน้า : 70 หน้า

สำนักพิมพ์ : บริษัท โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด

ISBN : 974-9574-73-7

¹พระวันชัย ภูริทตฺโต (อนนตริ), ²พระมหามิตร ฐิตปญฺโญ

และ ³พระมหาดาวสยาม วชิรปญฺโญ

¹Phra Wanchai Phurithatt (Anontree), ²Phramaha Mit Thitapanyo,

and ³Phramaha Daosayam Vajirapañño

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹arithat.loes@mcu.ac.th

Received: May 2, 2023; Revised: July 25, 2023; Accepted: August 10, 2023

¹ นิสิต, หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

บทนำ

หนังสือ สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา เป็นหนังสือของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เพื่อเผยแพร่แจ่มชัดให้แก่พุทธศาสนิกชนและผู้สนใจทั่วไป เพราะการพิมพ์หนังสือแจกเป็นธรรมทานนั้น นับว่าเป็นการให้อย่างสูงสุด ที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นทานอันเลิศ ขณะทานทั้งปวง เป็นการแสดงน้ำใจปรารถนาดีอย่างแท้จริงแก่ประชาชน ด้วยการมอบให้ซึ่งแสงสว่างแห่งปัญญาและทรัพย์อันล้ำค่าคือธรรม ที่จะเป็นหลักนำประเทศชาติให้พัฒนาไปในวิถีทางที่ถูกต้อง และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขที่แท้และยั่งยืนแก่ชีวิตและสังคมและได้มีศรัทธาในการบำเพ็ญธรรมทานแห่งการให้ธรรมให้ปัญญาแก่ประชาชนครั้งนี้ ขอธรรมทานเพื่อการศึกษา จงเป็นปัจจัยนำมาซึ่งความไพบูรณ์แห่งธรรมและปัญญา เพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงและยั่งยืนของประชาชนตลอดกาลยาวนานสืบไป

โครงสร้างหรือเนื้อหา

หนังสือ “สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา” พิมพ์ครั้งแรก บริษัท สื่อเกษตร จำกัด, มีนาคม 2546 (รวมเล่มกับ นิติศาสตร์แนวพุทธ รัฐศาสตร์แนวพุทธ และเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ) แยกพิมพ์เฉพาะเรื่องในชื่อ สลายความขัดแย้ง พิมพ์ครั้งที่ 1 กันยายน 2546 1,500 เล่ม - ในโอกาสครบรอบ 30 ปี คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล แยกพิมพ์ในชื่อใหม่ สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา พิมพ์ครั้งที่ 6 มิถุนายน 2558 3,500 เล่ม - โครงการ “บวชเรียนชุดนี้ ตัวก็ได้บุญ บุญคุณก็ได้ตอบแทนพ่อแม่” พิมพ์ครั้งที่ 9 มีนาคม 2566 2,000 เล่ม - คุณพิรณุช เกียรติสมมารถ พิมพ์เป็นธรรมทาน โครงสร้างของหนังสือแบ่งออกเป็นเรื่องใหญ่ ๆ 3 ส่วน ดังนี้

1. ขัดแย้งเป็น ให้ได้เห็นประโยชน์ ความพิเศษของมนุษย์ อยู่ที่ไม่ต้องเป็นทาสของความขัดแย้ง ทำการขัดแย้งให้เกิดผลเป็นประโยชน์ จะเป็นประชาธิปไตย ต้องพูดกันได้ และต้องใฝ่รู้ความจริง ไทยดีด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ด้อยด้านวัฒนธรรมแสงปัญญา อเมริกันด้อยด้าน...เมตตา แต่ดีด้าน...แสงปัญญา ไทยมัวตามฝรั่ง ระวังจะเสียสอง

2. จะเอาแค่ประนีประนอม หรือไปให้ถึงความสอดคล้องสามัคคี ระบบแข่งขันย่อมมาด้วยกันกับความขัดแย้ง และการแก้ปัญหาอย่างยุติแค่ประนีประนอม ในระบบประนีประนอมจริยธรรมเป็นปฏิบัติการด้วยความผืนใจ จริยธรรมที่แท้ คือ ปฏิบัติการแห่งการพัฒนาความสุข ต้องมองระบบพิทักษ์สิทธิของฝรั่งอย่างรู้เท่าทัน ถ้าจะรู้จักฝรั่งจริง ต้องมองให้ถึงรากฐานในภูมิหลังของเขา ไทยว่า อยู่ที่นี่ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” อเมริกันว่า อยู่ที่นี่ไม่ได้ “ต้องไปข้างหน้า บุคฝ่าชายาพยากรณ์แดน” มีจุดหมายใหญ่ที่ทุกคนได้ร่วมกัน จึงจะข้ามพ้นจุดหมายย่อยของแต่ละฝ่ายที่ขัดกัน

3. ปฏิบัติการแก้ปัญหาในระบบองค์กรวม ปฏิบัติการของมนุษย์จะได้ผลจริง ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริง และเต็มตามระบบของกระบวนการในธรรมชาติ แม้แต่นักปลุกพระตม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจ รัฐบาลจะพัฒนาประเทศ ก็ไปได้สวยด้วยอริยสัจ พวกมนุษย์สมัยใหม่ พอมารู้เรื่องศาสนา ก็พากันหลบปัญหา ไม่สู้หน้าความจริง พวกอารยธรรมที่เจริญมา ฟ้องตัวเองว่า เป็นอารยธรรมที่ก่อไม่ใช่แก้ปัญหา จริงใจและเปิดใจที่เมตตา แต่ต้องดำเนินการด้วยปัญญา ไม่ว่าจะใช้หลักไหนๆ ก็ต้องมองให้เห็นทั้งระบบ รู้จักอเมริกาไม่ใช่แค่ใช้แค่มือผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีของเขา แต่ต้องเข้าใจถึงจิตใจและปัญญาของอเมริกัน เวนระงับด้วยการไม่จองเวร นั้นจริงแท้ แต่ต้องศึกษาว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่ต้องจองเวร คนไทยมีคุณสมบัติพิเศษที่น่าสังเกตน่าศึกษา ในทางของการแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลก

สาระสำคัญของเนื้อหา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้บรรยายลำดับของเนื้อเรื่องซึ่งมีเนื้อหาโดยย่อเกี่ยวกับเรื่อง “สลายนความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา” เป็นการตั้งคำถามเพื่อให้ได้คำตอบในแต่ละประเด็น ไว้ดังนี้

1. ขัดแย้งเป็นให้ได้เห็นประโยชน์

ขัดแย้งเป็น ให้ได้เห็นประโยชน์ ปุจฉา: ในปัจจุบันนี้ ยังคงมีเรื่องราวที่เป็นปัญหาใหญ่ของสังคม คือ มักจะพุดกันเรื่อง ความขัดแย้ง อันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน หรือความต้องการไม่ตรงกัน วิสัชชา: ความขัดแย้งนั้น ในแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา คือ มันเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่แต่ละอย่างมีความเป็นไปของมัน เมื่อต่างอย่างต่างส่วนเป็นไปคนละทาง ก็ย่อมขัดแย้งกัน

จากที่พุดมานี้ก็หมายความว่า ชั้นแรก ต้องขัดแย้งเป็น ถ้าขัดแย้งเป็น ก็เกิดประโยชน์ได้ เช่น แทนที่จะให้เป็นการกระทบ กระทบกระทั่งกัน คือการกระทบทางสังคมหรือแม้แต่การกระทบทางจิตใจ ก็ให้เป็นการมาช่วยกระทบทางปัญญา แล้วทำให้เกิดแง่คิด มุมมอง และเกิดสติปัญญาอะไรใหม่ ก็กลายเป็นดีไปได้ ข้อสำคัญก็คือ ความขัดแย้งนั้นต้องมาจากเจตนาที่ดี อันนี้แหละสำคัญ ถ้าความขัดแย้งนั้นเกิดจากเจตนาที่เป็นกุศล โดยปรารถนาดีต่อกัน มุ่งหมายเพื่อความดีงามความเจริญ เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ เพื่อให้สังคมส่วนรวมมีความร่มเย็นเป็นสุข ไม่คิดเบียดเบียนใคร ถ้าตั้งใจดีแน่นอน เจตนาดีจะเป็นตัวกำกับทำให้ความขัดแย้งไม่เสียหาย เพราะมีจุดร่วมหรือจุดประสาน คือเจตนาที่มุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน

แต่ที่เป็นปัญหาก็คือ ความขัดแย้งนั้น ถ้าเกิดจากเจตนาไม่ดีแล้วก็ยุ่ง เพราะฉะนั้นตัวสำคัญก็คือ เจตนาเจตนา ก็คือตัวความตั้งใจ ซึ่งเล็งไปที่จุดหมาย คนมีเจตนา ที่ว่ามีความตั้งใจ ก็คือ

มีจุดหมายนั่นเอง คือคนนั้นมีเป้าหมายอะไรแล้ว เขาก็ตั้งเจตนาทำไปเพื่อจุดหมายอันนั้น ทีนี้ ถ้าเป็นเจตนาเพื่อจุดหมายที่ไม่ดี ก็เรียกว่าเป็นเจตนาที่เป็นอกุศล เมื่อเจตนาเป็นอกุศลแล้ว อะไรต่ออะไรก็พลอยไม่ดีไปหมดทั้งกระบวนการ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็เลยกลายเป็นปัญหา ไม่เป็นการขัดแย้งที่สร้างสรรค์ แต่ถ้าเป็นการขัดแย้งที่เกิดจากเจตนาที่ดี ก็นำไปสู่การพูดจากันด้วยสติปัญญาเพื่อให้เกิดผลสมตามเจตนาที่ดี ถึงตอนนี้ก็เป็นขั้นวิธีการ รวมแล้วในตอนนี้นี้จึงมี ขั้นที่ 1 ความขัดแย้งต้องเกิดจากเจตนาที่เป็นอกุศล จากนั้น เมื่อเกิดจากเจตนาที่เป็นอกุศลดีแล้ว ขั้นที่ 2 ในทางปฏิบัติ คือ วิธีที่จะจัดการกับความขัดแย้ง เช่นพูดจา ต้องพูดจาอย่างรับผิดชอบ คือไม่ใช่พูดตามอารมณ์เรื่อยเปื่อย ไม่ใช่โกรธอะไรขึ้นมาก็พูด แต่พูดโดยความคิด พูดโดยใช้วาจาดีงาม สุภาพ มีเหตุผล ให้เห็นว่าพูดด้วยเจตนาดี และพูดให้ตรงกับเจตนาที่ดีนั้น

2. ทำการขัดแย้งให้เกิดผลเป็นประโยชน์

ทางพระท่านกำหนดไว้ 3 ขั้น คือ มีเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตา मनกรรม หมายความว่า ด้านที่เป็นการแสดงออกทางกาย ก็ทำด้วยเมตตา คือมีกิริยาอาการเอื้อเฟื้อ ทั้งต่อคนนั้นและต่อสังคมทั้งหมด ด้านวาจา ก็พูดด้วยเจตนาที่ดี มีถ้อยคำสุภาพ แล้วก็ด้านใจ ในที่สุดก็เริ่มมาจากใจที่มีเมตตาอันนั้นแหละ โดยมีความปรารถนาดี และพยายามมองกันในแง่ดี มีความจริงใจว่า เขาอาจจะไม่ได้เจตนาร้ายอะไร เราค่อยพูดจากันก่อน ถ้ามาตามกระบวนการอย่างนี้ ก็มีทิศทางที่จะไปได้ เป็นอันว่าได้ 2 ขั้นแล้ว คือ เจตนาดี โดยมีเป้าหมายที่ดี แล้วก็ใช้วิธีการในเชิงปฏิบัติที่ดี เช่นสุภาพ เป็นต้น และให้เป็นวิธีการที่จะใช้ความขัดแย้งให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์

จะเป็นประชาธิปไตย ต้องพูดกันได้ และต้องใฝ่รู้ความจริง ถ้าเรามีจุดหมายในการหาความรู้ ให้เต็มให้สมบูรณ์ เราจะไม่รังเกียจ เราก็จะคอยรับฟังหาความรู้ของเราเรื่อยๆไป ซึ่งก็กลายเป็นดี เพราะฉะนั้นทางพระจึงสอนให้เป็น อัมมกาโม แปลว่าเป็นผู้ใคร่ธรรม

ไทยดีด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ด้อยด้านวัฒนธรรมแสงปัญญา อเมริกาด้อยด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ดีด้านวัฒนธรรมแสงปัญญา อันนี้ก็เป็นเรื่องของเทคนิควิธีต่างๆ แต่รวมแล้วก็คือจิตใจต้องดีก่อน คือ มีความใฝ่รู้ อยากรู้ และเป็นคนที่แสงปัญญา ก็เลยอยากจะย้ำว่า เวลานี้สังคมไทยเราขาดวัฒนธรรมทางปัญญา หรือจะเรียกเต็มว่า ขาดวัฒนธรรมในการแสงปัญญา ถ้าจะพูดในเชิงเปรียบเทียบก็ได้ว่า มีวัฒนธรรมอยู่ 2 อย่าง คือ วัฒนธรรมแห่งเมตตา ได้แก่ความมีน้ำใจ ความรัก ความปรารถนาดี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันต่างๆ ตลอดจนนับถือกันเป็นพี่เป็นน้อง เป็นต้น และอีกด้านหนึ่งคือ วัฒนธรรมแห่งปัญญา หรือวัฒนธรรมในการแสงปัญญา สังคมไทยของเรานี้ มีพื้นเพภูมิหลังดีในด้านวัฒนธรรมแห่งเมตตา แต่เราค่อนข้างขาดวัฒนธรรมแห่งปัญญา จะเห็นได้ว่า คนไทยเราไม่ชอบค้นหาคำความรู้ อย่างที่ว่านักเรียนนักศึกษาไปห้องสมุด แทนที่จะอ่านค้นคว้าตำรับตำรา กลับไปอ่านแต่หนังสือบันเทิง ไม่สนใจหนังสือค้นคว้า อย่างนี้เป็นต้น ในสังคมไทย หนังสือประเภทที่เป็นหลักวิชา ต้องใช้ความคิด ต้องอ่านเพื่อหาความรู้จริงๆ นั้น

คนไม่ค่อยซื้อ คนชอบหนังสืออ่านเล่นสนุกสนานบันเทิง จนเอียงสุดไปข้างเดียว อันนี้เป็นสภาพที่ฟ้องว่า สังคมไทยของเรานี้ขาดวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา

3. จะเอาแค่ประนีประนอมหรือไปให้ถึงความสอดคล้องสามัคคี

ระบบแข่งขันย่อมมาด้วยกันกับความขัดแย้ง และการแก้ปัญหาโดยยุติแค่ประนีประนอม
 พุจฉา: ในส่วนนี้ จากความที่ท่านเจ้าคุณเมตตาให้แนวคิดโดยยกตัวอย่างปัญหาที่เป็นความขัดแย้งว่า ในทางปฏิบัติก็คือ อย่านำบุคคลผู้ขัดแย้งเป็นตัวขัดแย้งเสียเอง แต่เอาปัญหาเป็นเป้าหมายเพื่อจะช่วยกันทำให้หมดปัญหา แล้วก็เปลี่ยนความขัดแย้งเป็นความร่วมมือโดยการใช้ปัญญา

วิธีชนา: ความจริง ปัญหาของมนุษย์ โดยเฉพาะในเรื่องการเมือง ที่แก้ไขถึงขั้นมีความสงบสุขกันไม่ได้ ก็มักเป็นเพราะมาได้แค่การประนีประนอม การประนีประนอมนี้เป็นเรื่องพิเศษของอารยธรรมตะวันตก เพราะอารยธรรมตะวันตกนั้น เจริญมาในระบบแข่งขัน เขาถนัดและนิยมติดอยู่ในระบบแข่งขัน เพราะฉะนั้น ตะวันตกก็จึงเคยชินหรือสะสมมาในระบบการแก้ปัญหาแบบ compromise คือการประนีประนอม การประนีประนอม หรือ compromise นี้ หมายความว่าแต่ละฝ่ายยอมลดความต้องการของตน เพื่อให้ต่างฝ่ายต่างก็ได้ แต่พร้อมกันนั้น ต่างฝ่ายต่างก็ต้องยอมเสียบ้าง หมายความว่า ให้ทั้ง 2 ฝ่ายอยู่กันได้ โดยต่างก็ต้องยอมเสียบางส่วน เพื่อให้ต่างก็ได้บางส่วน แต่ทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็ไม่สามารถได้เต็มที่ อย่างนี้เรียกว่า “ประนีประนอม” เหมือนกับที่ฝรั่งพูดว่า ได้ขนมปังครึ่งก้อน ดีกว่าไม่ได้เลย (Half a loaf is better than no bread) (แต่ก็ฝรั่งอีกนั้นแหละที่บอกว่า การประนีประนอมช่วยให้ได้ดี แต่ได้หลังคาที่เลว) (James Russell Lowell, 1886) ที่นี้อีกวิธีการหนึ่งเรียกว่า harmonize (n.=harmony) คือการที่มา ประสานกลมกลืน เข้าด้วยกัน หมายความว่า ไม่มีหรือไม่เหลือความขัดแย้ง เมื่อมีความขัดแย้ง ก็จัดจนกระทั่งลงตัว

ในระบบประนีประนอม จริยธรรมเป็นปฏิบัติการด้วยความผืนใจ ที่นี้ในทางพุทธศาสนา ท่านว่าไปตามความจริงของธรรมชาติว่า เป็นธรรมดาที่ องค์รวมจะต้องมีความประสานกลมกลืน โดยมีองค์ร่วมทุกอย่างอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมถูกต้อง แล้วทำหน้าที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เมื่อเพียงทั้งหลาย ทั้งเล็กและใหญ่ หมุนไปโดยประสานเข้ากันดีเป็น harmony เครื่องจักรเครื่องยนต์ทั้งหลายจึงสมบูรณ์ นี่เป็นเรื่องธรรมดาของธรรมชาติ โลกปัจจุบันเป็นอย่างนี้ อย่างที่เห็นกันอยู่ชัดเจนว่า มนุษย์อยากได้อะไรก็มีเต็มที่ แต่ถ้าทำอย่างนั้น เขาก็ต้องขัดแย้งกับเพื่อนมนุษย์ ซึ่งเมื่อไม่ยอม ก็จะต้องตีกัน แล้วสังคมก็จะเดือดร้อน ก็เลยต้องอยู่กันด้วย จริยธรรมแห่งการประนีประนอมนี้คือ ในด้านสังคม ก็ยอมให้คนอื่นอยู่ได้ โดยที่ตนเองต้องยอมไม่ทำตามใจอยากของตนเอง แล้วในด้านธรรมชาติ ก็ไปประนีประนอมโดยยอมยับยั้งการเสพบริโภค ตามหลักการที่เรียกว่า อนุรักษ์ธรรมชาติ

จริยธรรมที่แท้ คือ ปฏิบัติการแห่งการพัฒนาความสุข ที่นี้ จริยธรรมแบบประนีประนอม ซึ่งอยู่กันอย่างล้ากลืนฝืนใจนี้ เป็นจริยธรรมแบบตะวันตก แต่ในจริยธรรมแบบพุทธศาสนาเรา ไม่ได้มองอย่างนั้น ขอให้สังเกตว่า คนที่มองความหมายของจริยธรรมด้วยสายตาแบบจริยธรรมตะวันตก จะนึกว่าจริยธรรมแบบไหนๆ ก็เหมือนๆ กัน แต่ที่จริงไม่เหมือนกันเลย จริยธรรมในพุทธศาสนาเป็น จริยธรรมแห่งความสุข หมายความว่า คนเรานี่ เมื่อปฏิบัติตามหลักจริยธรรม พอเริ่มพัฒนาในจริยธรรม ก็จะเริ่มพัฒนาความสุขไปด้วย โดยมีสภาพจิตตัวอื่น คือ ปิติปราโมทย์

ต้องมองระบบพิทักษ์สิทธิของฝรั่งอย่างรู้เท่าทัน อีกประการหนึ่งซึ่งก็เป็นเรื่องใหญ่ที่ว่า สังคมไทยเราเป็นสังคมที่หลงเตลิดไปนานแล้ว จนลืม ไม่รู้จักตัวเอง เริ่มจากไม่รู้ตัวเองก่อน แล้วจึงไม่รู้จักตัวเอง คือ ไม่รู้ว่าตัวเองเป็นอย่างไร มองไม่เห็นพื้นเพภูมิหลังและวัฒนธรรมของตัวเองว่าเป็นอย่างไร แม้แต่มองพระพุทธศาสนา ก็มองด้วยความไม่เข้าใจ พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่งก็ ไม่รู้จักฝรั่ง ไม่เข้าใจภูมิหลังของตะวันตก มีจุดหมายใหญ่ที่ทุกคนได้ร่วมกัน จึงจะข้ามพ้นจุดหมายย่อยของแต่ละฝ่ายที่ขัดกัน พุดไปพุดมาก็ชักจะออกนอกประเด็นไปอีก หันมาต่อเรื่องการแก้ปัญหาความขัดแย้งให้จบ ในสถานการณ์ที่ขัดแย้งกันนั้น แต่ละฝ่ายต่างก็มีจุดหมายอยู่ที่จะเอาประโยชน์ของตน เมื่อจะไม่รบหรือไม่ล้างกัน ก็ต้องยุติด้วยการประนีประนอม ถ้าพุดในแง่ดี ความขัดแย้งก็มีผลข้างเคียงที่เป็นบวกในขอบเขตหนึ่ง เพราะทำให้คนต้องระมัดระวังไม่ประมาท และเร่งรัดตัวเอง และเกิดภาวะตึงเครียดที่ขับเคลื่อนให้คนตื่นรนชวนขวยสุดกำลัง ดังจะเห็นได้ชัดในระบบแข่งขัน อันทำให้มีการก้าวหน้าตลอดเวลา เพื่อขึ้นไปให้เหนืออีกฝ่ายหนึ่ง แต่พร้อมกันนั้น ความขัดแย้งในเชิงแข่งขัน ก็มีความโน้มเอียงที่จะทำให้เกิดการขัดขากัน หรือเอาไรต์เอาเปรียบกันด้วยประการต่าง ๆ จึงทำให้คนเรียกร้องการมีกฎกติกา ดังจะเห็นได้ว่าสังคมในระบบแข่งขันได้พัฒนากฎกติกาขึ้นมา มาก จนเป็นสังคมแห่ง rule of law บางครั้ง การประนีประนอมก็อาจจะเป็นเพียงกลวิธีของฝ่ายหนึ่ง ที่จะเอาอีกฝ่ายหนึ่งเป็นเครื่องมือ หรือเป็นทางผ่านไปสู่ชัยชนะของตน อย่างคำที่ได้ยินพุดกัน มากเมื่อ 20-30 ปีมาแล้วว่า “แสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง” ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการประนีประนอมแบบนี้ ซึ่งเมื่อสำเร็จการตามเป้าหมายนั้นแล้ว สองฝ่ายนี้ก็อาจจะต้องมาชิงชัยหรือกำจัดกันเองอีกทีหนึ่ง

4. ปฏิบัติการแก้ปัญหา ในระบบองค์กรวม

ปฏิบัติการของมนุษย์จะได้ผลจริง ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริง และเติมตามระบบของกระบวนการในธรรมชาติ ปุจฉา: ขออนุญาตเป็นคำถามสุดท้าย คือในเรื่องการสร้างสังคมแห่งความสมานฉันท์...เครื่องมือหรือว่าหลักธรรมสำคัญ ถึงแม้ว่าจะเป็นหลักเพื่อแก้ทุกข์แต่ก็นำไปสู่สุข เช่น อริยสัจ 4 น่าจะนำมาใช้ จะมีหลักคิดเริ่มต้นอย่างไร วิสัชชา: อริยสัจ 4 นั้นเป็นหลักใหญ่ซึ่งครอบคลุมทั้งหมด มีลักษณะที่เรียกว่าเป็นระบบ เป็นทั้งระบบ ที่ทำให้เรามองเห็นว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง และองค์ประกอบเหล่านั้นจะต้องมาประสานสัมพันธ์ทำหน้าที่ต่อเนื่องกันอย่างไร แล้วก็

เป็นทั้งกระบวนการ ในการปฏิบัติ ที่จะดำเนินไปเป็นขั้นเป็นตอนอย่างไร ในเมื่อมันเป็นตัวระบบใหญ่ เราก็ต้องรู้จักก่อน แต่แค่นั้นไม่พอ เราจะต้องไปขยายในแง่ของปฏิบัติการ หรือขั้นวิธีการให้ละเอียดออกไป ทีนี้หลักอริยสัจ หรือระบบอริยสัจนี้ เป็นระบบที่เริ่มจากปัญหา ซึ่งภาษาพระเรียกว่าทุกข์ คือสภาวะบีบคั้น สิ่งที่ติดขัด บีบคั้น คับข้อง พุดตามภาษาไทยก็คือปัญหานั้นเอง

พอเจอปัญหา หรือทุกข์ เราก็หาทางแก้ไข และในการแก้ไขนั้น หลักอริยสัจก็บอกว่าต้องสืบสาวเหตุปัจจัยของมันว่า ทุกข์หรือปัญหาเกิดจากอะไร ข้อนี้เรียกว่า สมุทัย เมื่อสืบสาวหาเหตุปัจจัยได้ เราก็จะมองเห็นไปพร้อมกันในตัวว่า ทางแก้เป็นอย่างไร ซึ่งตอนนี้เป็นการเห็นในเชิงของความ เป็นจริง ว่าจะต้องจัดการอะไรที่ตรงไหน แต่ในเชิงปฏิบัติการยังไม่บอกว่าจะทำอะไรบ้าง เพราะฉะนั้น เราจะต้องก้าวไปสู่ขั้นดำเนินการเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

พอตั้งนิโรธแล้ว ต่อจากนั้นก็มาสู่การวางข้อปฏิบัติ หมายความว่า เมื่อวางจุดหมายได้ ตั้งเป้าหมายชัดเจนแล้ว เราก็จะมีทิศทาง ทีนี้ก็วางวิธีปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น เป็นขั้นที่ 4 เรียกว่า มรรค ซึ่งก็คือวิธีการ หรือหนทาง

ขั้นที่ 3 มาเชื่อมต่อระหว่างจุดประสงค์ของมนุษย์กับความเป็นจริงของธรรมชาติว่า ในความเป็นจริงของธรรมชาตินั้น จุดหมายของเราคืออย่างนี้ อยู่ตรงนี้ จุดที่เราต้องการหรือสิ่งที่เราต้องการ มันเป็นไปได้ในความเป็นจริงแค่นี้ ก็กำหนดหรือตั้งมั่นไว้ ต่อจากนั้นจึงวาง มรรค คือวิธีปฏิบัติ ที่จะทำให้เรามุ่งหน้าทำไปจนบรรลุถึงเป้าหมาย ซึ่งเป็นการกระทำอย่างมีทิศทาง การวางระบบวิธีปฏิบัติขึ้นมา ที่เรียกว่ามรรคนี้ เป็นตอนที่มีรายละเอียดมากมาย เป็นรายการวิธีปฏิบัติของมนุษย์ ที่จะให้ได้ผลเป็นจริงตามกระบวนการของธรรมชาติ

มรรค คือกระบวนการปฏิบัติของมนุษย์ ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เพื่อให้ผลเกิดขึ้นตามกระบวนการของธรรมชาตินั้น ถ้ามนุษย์ปฏิบัติไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ก็ไม่สำเร็จ เพราะฉะนั้น มรรคก็คือการโยงวิธีปฏิบัติของมนุษย์ไปเชื่อมต่อ ให้ได้ผลตามกระบวนการเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ถ้าครบตามกระบวนการนั้น ก็บรรลุผลเป็น นิโรธ

แม้แต่นักปลุกระดม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจ รัฐบาลจะพัฒนาประเทศ ก็ไปได้สวยด้วยอริยสัจ อริยสัจนี้เป็นหลักใหญ่ นำมาใช้ได้ในทุกเรื่อง แม้แต่ในกรรมวิธีที่เรียกว่าการปลุกระดม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจเหมือนกัน แต่ผู้ใช้จะมีเจตนาดีหรือไม่ดี ก็อีกเรื่องหนึ่ง นี่ก็คือว่า อริยสัจนี้ พระพุทธเจ้าทรงวางไว้สำหรับใช้ หนึ่งใน การแก้ปัญหา สอง ในการสอน และในเชิงการสอนนี้แหละ จะเอาไปใช้ในการชักจูง จนถึงปลุกระดม ก็ได้ พระพุทธเจ้าเวลาสอน ก็ทรงสอนแบบอริยสัจ โดยเริ่มที่ทุกข์ ยกปัญหาขึ้นมาตั้ง แล้วช่วยให้เขาสืบหาสาเหตุ เสร็จแล้วก็กำหนดจุดหมาย แล้วก็วางวิธีปฏิบัติ ทีนี้ การสอนตามวิธีอริยสัจนี้ ก็สามารถนำมาใช้ในการปลุกระดมให้ได้ผล จะเห็นว่า การปลุกระดมนี้มันก็ต้องชี้ปัญหาก่อน เช่นไปเที่ยวบอกว่าสังคมไทยเวลานี้เลอะเทอะเลวร้ายอย่างไรโน้นอย่างนี้ คนเอา

รัดเอาเปรียบกัน ยากจนแร้นแค้น พรรณนาให้มันน่าเกลียดน่าชังที่สุด ใครทำได้เก่ง ก็ยิ่งได้ผล นี่คือ พรรณนาทุกข์ พอคนเห็นทุกข์น่าเกลียดน่าชังน่ากลัวน่าหวั่นใจแล้ว ก็ถึงข้อ 2 ซ้ำเหตุว่า เจ้าหมอนั้น นายคนนั้นที่เดียวเป็นตัวการ ที่มันยุ่งทั้งหมด มันร้ายอย่างนี้ ก็เพราะเจ้าตัวนี้ หรือพวกนี้เป็น ต้นเหตุ ตอนนี้นักก็ฟังก็จ้องว่า จะต้องจัดการกำจัดนายนั้นพวกนี้ให้หมด

คนไทยมีคุณสมบัติพิเศษที่น่าสังเกตน่าศึกษา ในทางของการแก้ปัญหาความขัดแย้งในโลก ปัญญาที่ใช้ในการแก้ปัญหา ก็ใช้ตามระบบวิธีสัจที่พูดมาแล้ว แต่มีข้อควรย้ำไว้ว่า ปัญญาที่ใช้ อย่างสำคัญมาก คือในการเข้าถึงเหตุปัจจัยของปัญหาที่เรียกว่าสมุทัย และจัดการสลายเหตุปัจจัยนั้น เหตุปัจจัยของปัญหาความขัดแย้งในแต่ละเรื่องแต่ละกรณีอาจจะซับซ้อน เป็นเรื่องปลีกย่อย แต่เมื่อ พูดอย่างกว้างๆ ครอบคลุม ก็หนีไม่พ้นตัวการใหญ่ 3 อย่าง ที่จะต้องรู้ไว้ นี่ก็คือว่า จะแก้เหตุปัจจัย ปลีกย่อยจำเพาะข้อไหนเท่าใดก็ตาม จะต้องแก้ให้ถึง 3 ข้อนี้ด้วย คือ ปมก่อปัญหา 3 อย่าง ได้แก่

1. ความใฝ่แสวงหาผลประโยชน์ เห็นแก่การเสพบริโภคนำรุงบำเรอ เรียกว่า ตัณหา
2. ความทะยานแสวงอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ปรารถนาจะครอบงำผู้อื่น เรียกว่า มานะ
3. การยึดติดในความเชื่อ ถิ่นมั่นในลัทธินิยมอุดมการณ์ ที่ไม่เปิดกว้างรับฟังใคร และก่อทัศนคติแบบแบ่งแยก เรียกว่า ทิฎฐิ

ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่มชน ตลอดจนสงครามระหว่างประเทศ ระหว่างค่าย ระหว่างเผ่าชน ชาตินิยม วิทยาศาสตร์ ที่มีมาตลอดประวัติศาสตร์ มีจุดก่อปมอยู่ที่ 3 อย่างนี้ ไม่ว่าจะแก้ไขเหตุปัจจัยปลีกย่อยอะไรก็ตาม ต้องคอยมองคอยตรวจสอบและแก้ไขตัวการใหญ่ 3 อย่างนี้ ไม่ให้เข้ามาครอบงำ ถ้าไม่มีตัวการใหญ่ 3 อย่างนี้ การแก้ไขกำจัดเหตุปัจจัย ปลีกย่อยอื่นๆ ก็ใช้วิธีการที่พูดมาแล้ว กำจัดปัญหาได้ง่ายขึ้น แต่ถ้าปม 3 อย่างนี้ยังอยู่ ความขัดแย้ง จะยืดเยื้อ ไม่จบได้จริง

จุดเด่นและข้อควรนำมาพิจารณาในภาพรวม

1. ด้านโครงสร้างของหนังสือ

หนังสือ เรื่อง “สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา” ผู้เขียนต้องการนำเสนอแนวคิด และหลักปฏิบัติที่สัมพันธ์กันระหว่างการสลายความขัดแย้งกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดปัญญาที่แข็งแกร่ง ได้แก่

- 1.1 ขัดแย้งเป็น ให้ได้เห็นประโยชน์
- 1.2 จะเอาแค่ประนีประนอม หรือไปให้ถึงความสอดคล้องสามัคคี
- 1.3 ปฏิบัติการแก้ปัญหาในระบบองค์กรรวม

ผู้วิจารณ์เห็นว่า การจัดโครงสร้างของหนังสือมีความเหมาะสม ด้วยการแบ่งเนื้อหา ที่ลงตัว ลำดับการนำเสนอเนื้อหาเป็นลำดับนั้นตอนได้ชัดเจน โดยเริ่มจากการจัดทำสารบัญ นำเนื้อเรื่องใหญ่ มาเป็นบทเรื่อง แล้วเนื้อหาที่ย่อยละเอียดลงไปถึงระดับของเนื้อหาย่อย ๆ เรียงลำดับจากเรื่องง่าย ๆ สู่เรื่องที่ทำให้ความเข้าใจยาก ซึ่งผู้เขียนกำหนดการเดินทางหรือเนื้อหาในแต่ละบทให้มีความสอดคล้อง ซึ่งเป็นจุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ อ่านจบในเล่มเดียว ตลอดจนขนาดของรูปเล่มที่กระทัดรัด รวมทั้งปกหน้า/ปกหลัง มีจำนวน 70 หน้า จัดพิมพ์ขนาดของเล่มไม่ใหญ่เกินไป เหมาะสำหรับการหยิบจับ สะดวกในการพกพาไปอ่านได้ในทุกที่ ทุกเวลา เพื่อให้ผู้วิจารณ์ติดตามอ่านเนื้อหาที่อัดแน่นอย่างได้อรรถรส ที่ผู้เขียนได้เรียบเรียงร้อยรัดไว้ภายในเล่มใช้ภาษาที่เรียบง่ายสามารถทำความเข้าใจได้โดยตรงไม่อ้อมค้อม ง่ายแก่การที่บุคคลทั่วไป จะทำความเข้าใจแล้วนำมาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตได้

2. ด้านเนื้อหาและคุณค่าทางหนังสือ

คุณค่าของหนังสือ: “สลายความขัดแย้ง ชัมแข็งด้วยปัญญา” เป็นการถามตอบเพื่อที่จะให้เห็นประเด็น ชัดแจ้งเป็น ให้ได้เห็นประโยชน์ โดยสอนให้คิดในเชิงระบบโดยให้ความสำคัญของมนุษย์ คือประเด็นที่ว่า ความพิเศษของมนุษย์ อยู่ที่ไม่ต้องเป็นทาสของความขัดแย้ง เมื่อเราอ่านมีความเข้าใจก็จะมีระบบเพื่อที่จะใช้ปัญญาในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ในสังคม กับเรื่องทำการขัดแย้งให้เกิดผลเป็นประโยชน์ โดยการศึกษาจากประวัติศาสตร์ เพื่อที่จะให้เห็นตัวอย่างเพื่อที่จะเป็นการนำเสนอบทเรียนที่มีความสำคัญในการดำเนินชีวิต และจะเป็นประชาธิปไตย ต้องพูดกันดี และต้องใฝ่รู้ความจริง คือการยอมรับกฎ กติกาทางสังคมที่อยู่ร่วมกัน โดยแต่ละอย่างนั้นมีข้อดีที่แตกต่างกัน รวมทั้งการเปรียบเทียบให้เห็นพัฒนาของไทยและต่างชาติในประเด็น ไทยดีด้านวัฒนธรรมเมตตา แต่ด้อยด้านวัฒนธรรมแสงปัญญา อเมริกาด้อยด้าน...เมตตา แต่ดีด้าน...แสงปัญญา เพื่อที่จะให้เห็นปัญหาด้านต่าง ๆ ที่ครอบคลุมแม้แต่ในเรื่องไทยมัวตามฝรั่ง ระวังจะเสียสอง เพราะจะทำให้เราเห็นคุณค่าของมนุษย์มากยิ่งขึ้น

ประเด็นที่ 2 จะเอาแค่ประนีประนอม หรือไปให้ถึงความสอดคล้องสามัคคี จะเป็นการถามตอบแต่จะโยงให้เห็นปัญหาของความขัดแย้ง เช่น 1. ระบบแข่งขันยอมมาด้วยกันกับความขัดแย้ง และการแก้ปัญหาโดยยุติแค่ประนีประนอม 2. ในระบบประนีประนอม จริยธรรมเป็นปฏิบัติการด้วยความผืนใจ 3. จริยธรรมที่แท้ คือ ปฏิบัติการแห่งการพัฒนาความสุข 4. ต้องมองระบบพิทักษ์สิทธิของฝรั่งอย่างรู้เท่าทัน 5. จะรู้จักฝรั่งจริง ต้องมองให้ถึงรากฐานในภูมิหลังของเขาไทยว่า อยู่ที่นี่ดี “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” อเมริกาน่า อยู่ที่นี่ไม่ได้ “ต้องไปข้างหน้า บุ๊กฟ้าขายยาพรหมแดน” 6. มีจุดหมายใหญ่ที่ทุกคนได้ร่วมกัน จึงจะข้ามพ้นจุดหมายย่อยของแต่ละฝ่ายที่ขัดกัน เพื่อเป็นการศึกษาปัญหาความขัดแย้งที่เริ่มต้นจากการคิดที่เป็นเชิงระบบและมีการสอดแทรกธรรม

ทางพระพุทธศาสนาเข้าเป็นเพียงเล็กน้อยเพื่อสร้างความเข้าใจและองค์ความรู้ในการจัดการปัญหา ความขัดแย้ง

ประเด็นที่ 3 เป็นการเรียนรู้เพื่อที่จะทราบปัญหา การหาทางออกของปัญหาและวิธีการ โดยใช้พุทธวิธีทางพระพุทธศาสนา คือ ปฏิบัติการแก้ปัญหาในระบบองค์รวม โดยการตั้งประเด็นที่ ประกอบไปด้วย 1. ปฏิบัติการของมนุษย์จะได้ผลจริง ต้องตั้งอยู่บนฐานของความจริง และเต็มตาม ระบบของกระบวนการในธรรมชาติ 2. แม้แต่นักปลุกพระตม ก็ต้องใช้วิธีอริยสัจ รัฐบาลจะพัฒนา ประเทศ ก็ไปได้สวยด้วยอริยสัจ 3. พวกมนุษย์สมัยใหม่ พอมาเจอเรื่องศาสนา ก็พากันหลบปัญหา ไม่สู้หน้าความจริง 4. พวกอารยธรรมที่เจริญมา ฟุ้งตัวเองว่า เป็นอารยธรรมที่ก่อ ไม่ใช่แก้ปัญหา 5. จริงใจและเปิดใจที่เมตตา แต่ต้องดำเนินการด้วยปัญญา 6. ไม่ว่าจะใช้หลักไหนๆ ก็ต้องมองให้ เห็นทั้งระบบ 7. รู้จักอเมริกาไม่ใช่แค่ใช้แค่มีผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีของเขา แต่ต้องเข้าใจถึงจิตใจและ ปัญญาของอเมริกัน 8. เวิร์ดด้วยการไม่จองเวร นั้นจริงแท้ แต่ต้องศึกษาว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่ ต้องจองเวร และ 9. คนไทยมีคุณสมบัติพิเศษที่น่าสังเกตน่าศึกษา ในทางของการแก้ปัญหาความ ขัดแย้งในโลก ให้เห็นการ “สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา” โดยการคิดในเชิงระบบตาม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

บทสรุป

สิ่งอยากนำเสนอ: หนังสือเรื่อง “สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา” เป็นหนังสือที่มี รูปเล่มเล็กกะทัดรัด ช่วยให้งานต่อการตัดสินใจหยิบขึ้นมาอ่าน รูปเล่มเล็กกะทัดรัดและ ภาพประกอบควรจะเป็นภาพสามมิติ มีสีสันสดใสเป็นการทำให้หนังสือชวนหน้าอ่านเพิ่มขึ้นแต่ปกที่ ใช้เป็นแบบบางซึ่งทำให้ฉีกขาดเสียหายง่าย แต่ปัจจุบันมีเทคโนโลยีเข้ามาจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เรานั้น สามารถอ่านได้ทุกที่เพราะมี อีบุ๊ก (E Book) และหนังสือเรื่อง สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วย ปัญญา โดยพุทธวิธีการคิดในเชิงระบบ เพราะการประนีประนอม (compromise) ไม่เป็นการ แก้ปัญหาที่แท้จริง ไม่อาจทำให้เกิดสันติภาพที่ยั่งยืน มนุษย์ที่พัฒนาจึงจะต้องไปถึงความ ประสานกลมกลืนหรือความสอดคล้องสามัคคี (harmony) แต่ฝ่ายที่ขัดแย้งกันนั้น ต่างก็มุ่ง จุดหมายที่จะเอาผลประโยชน์ของตน เมื่อต่างฝ่ายมีจุดหมายของตนคนละทาง ก็ยอมไปได้แค่การ ประนีประนอม วิธีแก้ปัญหาให้เกิดความประสานสอดคล้องก็คือ ต้องให้ทั้งสองฝ่ายหรือทุกฝ่าย มองเห็นจุดหมายใหญ่เหนือขึ้นไปซึ่งเป็นประโยชน์ร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2566). *สลายความขัดแย้ง เข้มแข็งด้วยปัญญา*.

(พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: บริษัท โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์ จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *สลายความขัดแย้ง นิติศาสตร์-รัฐศาสตร์-เศรษฐศาสตร์*

แนวพุทธ. นครปฐม: บริษัท สื่อเกษตร จำกัด.

